

РЕАЛІЗАЦІЯ ДИДАКТИЧНИХ ТА МЕТОДИЧНИХ ПРИНЦИПІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ РЕЦЕПТИВНИХ МОВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

О.М. Панзига

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка

В статті проаналізовані та уточнені сучасні дидактичні принципи, які визначають стратегію і тактику навчання другої іноземної мови у вищих навчальних закладах. На їх основі визначені методичні принципи: комунікативної, міжкультурної, соціокультурної, когнітивно-інтелектуальної спрямованості навчання, взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності, використання контрастивного підходу, урахування лінгвістичного та навчального досвіду, інтенсифікації навчання, текстової спрямованості навчання. З'ясовані можливості реалізації принципів у процесі формування рецептивних мовних компетентностей у майбутніх учителів.

Ключові слова: друга іноземна мова, фонетична рецептивна компетентність, лексична рецептивна компетентність, граматична рецептивна компетентність, дидактичні та методичні принципи.

О.Н. Панзига. Реализация дидактических и методических принципов в процессе формирования рецептивных языковых компетентностей второго иностранного языка у будущих учителей. В статье проанализированы и конкретизированы дидактические принципы, определяющие стратегию и тактику обучения второму иностранному у высших учебных заведениях. На их основании определены методические принципы: коммуникативного, межкультурного, социокультурного, когнитивно-интеллектуального направления обучения; взаимосвязанного обучения видов речевой деятельности; использования контрастивного подхода; учета лингвистического и учебного опыта; интенсификации обучения; текстовой направленности обучения. Выявлены возможности реализации этой системы принципов в процессе формирования рецептивных языковых компетентностей у будущих учителей.

Ключевые слова: второй иностранный язык, фонетическая рецептивная компетентность, лексическая рецептивная компетентность, грамматическая рецептивная компетентность, дидактические и методические принципы.

О.М. Panzyha. Realization of didactic and methodological principles in the forming future teachers' receptive linguistic competences of second foreign language. Modern didactic principles which determine the strategy and tactics of second foreign language teaching in higher education establishments are analyzed in the article. Such methodological principles as communicative; intercultural; social and cultural; cognitive and intellectual orientation of teaching; integrative teaching; use of contrastive approach; integrating language and learning experiences; teaching intensification; text orientation of teaching are identified. The possibilities of this principles system realization in the future teachers' receptive linguistic competences formation are clarified.

Keywords: second foreign language, phonetic receptive competence, lexical receptive competence, grammatical receptive competence, didactic and methodological principles.

Вміння вільного володіння німецькою мовою (НМ) як другою іноземною мовою (ІМ2) після англійської мови (АМ) в якості компоненту вищої освіти майбутніх учителів вимагає визначення нових цілей, змісту та принципів навчання ІМ2. Разом з тим варто визнати, що навчання ІМ2 є актуальним напрямком в методиці викладання іноземних мов (ІМ) і активно досліджується як вітчизняними так і зарубіжними науковцями. Серед них можна назвати Н.В. Багратову, Н.В. Барішнікова, А.Л. Бердичевського, І.Л. Бім, І.Ю. Голуб, І.В. Дубко, А.О. Анісімову, Б.А. Лапідуса, Б.С. Лебединську, Т.А. Лопарьову, А.С. Маркосян, Н.М. Марченко, О.А. Палія, М.І. Реутова, Л.А. Сажко, А.В. Щепілову, Г. Нойнер, Б. Хуфайзен, У. Єсснер, Й. Ценоз та ін.

Аналіз наукової літератури з цієї проблеми свідчить, що недостатньо вивчені різноманітні підходи до навчання ІМ2 на основі АМ. Особливо це стосується визначення і тлумачення принципів навчання ІМ2 та їх реалізації у процесі навчання.

Метою цієї статті є аналіз дидактичних і методичних принципів, та розгляд можливості їх реалізації під час формування у майбутніх учителів рецептивних мовних компетентностей ІМ2, які входять до складу іншомовної комунікативної компетентності студента з ІМ2. Мовними компетентностями вважаються: фонетична, лексична, граматична, у техніці читання і письма [8, с.95]. Фонетична компетентність (ФК) – це здатність людини до коректного артикуляційного та інтонаційного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань і фонетичної усвідомленості. Основними компонентами ФК виступають, таким чином, фонетичні навички, фонетичні знання і фонетична усвідомленість [8, с. 192]. Лексична компетентність (ЛК) – це здатність людини до коректного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань та лексичної усвідомленості. Успішність формування ЛК залежить від рівня сформованості лексичних навичок, обсягу отриманих і засвоєних знань про лексичну сторону мовлення і динамічної взаємодії цих складників на основі загальної мовної і лексичної усвідомленості [8, с. 215]. Граматична компетентність (ГК) – це здатність людини до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань та розуміння граматичного оформлення мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок і знань та граматичної усвідомленості. Основними компонентами ГК виступають, таким чином, граматичні навички, граматичні знання і граматична усвідомленість [8, с. 234]. Під рецептивними мовними компетентностями ми визначаємо розуміння та осмислення мовної інформації у прочитаних/прослуханих текстах, що веде до взаєморозуміння між адресантом та адресатом у спілкуванні. Як відомо, навчання ІМ2 загалом та формування рецептивних мовних компетентностей здійснюється на основі принципів, що забезпечує повноцінну організацію та ефективність цього процесу. Загальноприйнятим вважається розділення всіх принципів на загальнодидактичні та методичні [4]. Проаналізувавши наукову літературу з навчання ІМ2, ми можемо стверджувати, що існує єдина дидактико-методична основа навчання ІМ1 та ІМ2. Хоча водночас методика навчання ІМ2 зумовлена певними особливостями процесу оволодіння ІМ2 [1, 2, 3, 5, 6, 13, 15, 17]. Виходячи з цього, розглянемо загальноприйняті дидактичні та методичні принципи через призму особливостей навчання ІМ2.

Особливості оволодіння ІМ2 полягають в тому, що цей процес відбувається інтенсивно, на фоні взаємодії трьох мов: рідної мови (РМ) та ІМ1, ІМ2, та з врахуванням лінгвістичного і навчального досвіду студентів з оволодіння РМ та ІМ1 для формування комунікативної компетентності ІМ2. Сприятливо, як зазначає Б.А. Лапідус, на оволодіння ІМ2 впливає той факт,

що студенти являються білінгвами і це проявляється в таких важливих для оволодіння мовою психічних функціях, як пам'ять та мислення [6, с. 36]. Білінгв – це та людина, яка, маючи на меті вербальну комунікацію, використовує одночасно чи по черзі наявні лінгвістичні коди [15, с. 12]. Сукупність фактів: значний мовний досвід в практичному володінні та теоретичних знаннях з ІМ1 та РМ, а також розвинене мислення – полегшує та прискорює осмислення. Як наслідок оволодіння значеннями, закономірностями функціонування елементів ІМ2, а також процеси запам'ятовування та формування навичок, що передбачають процеси осмислення, відбуваються набагато швидше. Б.А. Лапідус акцентує увагу на тому, що на молодших курсах у студентів з'являються неспецифічні вміння вчитися, організовувати свою роботу, раціонально розподіляти свій час, що, в свою чергу, переносяться на вивчення ІМ2 [6, с. 36 – 37]. Крім того, як стверджує у своєму дослідженні А.О. Анісімова, у процесі оволодіння ІМ2 використовуються прийоми оволодіння ІМ1, тобто студент рухається в психологічному просторі, утвореному єдиною для кількох мов когнітивною базою, яка містить у собі взаємодію найрізноманітніших факторів, що детермінують оволодіння черговою ІМ в конкретній індивідуально-психологічній, предметній чи соціальній ситуації [1, с. 48].

Розглянемо дидактичні і методичні принципи, приймаючи до уваги вказані особливості оволодіння ІМ2. Перш за все визначимося з поняттям «принцип». Принцип навчання – першооснова, закономірність, згідно з якою повинна функціонувати і розвиватися система навчання міжкультурного спілкування [9, с. 73]. Загальновідомо, що реалізація принципів є передумовою створення високої ефективності навчального процесу, тому, зважаючи на постійне вдосконалення, нові умови і вимоги до нього, це питання знаходиться під пильною увагою науковців. В основі будь-якої навчальної дисципліни лежать дидактичні принципи – вихідні положення, які визначають стратегію і тактику навчання, тому що вони пов'язані з цілями, змістом, методами, прийомами, організації навчання і проявляються у взаємозв'язку і взаємному впливові [4, с. 40]. Визначення системи принципів в дидактиці вищої школи відбувається з урахуванням специфіки процесу навчання у ВНЗ, яка полягає у професіоналізації освіти, дослідницькому характері навчання, значній ролі самоосвіти й інтелектуально-творчої діяльності студентів [1, с. 49]. Існує велике різноманіття загальнодидактичних принципів, які змінюються, доповнюються, набувають нового звучання або ж взагалі з'являються нові під впливом розвитку вищої освіти, появи нових вимог і т.д., але всі вони покликані удосконалити навчально-виховний процес, окреслити більш чіткі напрями роботи, що і сприяє якісному досягненню поставлених цілей. Так, до дидактичних принципів вищої професійної освіти В.А. Попков пропонує віднести такі: науковості, системності і послідовності, врахування міжпредметних зв'язків, зв'язку теорії та практики навчання з життям, професійної спрямованості, наочності, доступності, створення позитивного ставлення до навчання і мотивації [10]. Н.Д. Гальскова та Н.І. Гез визначають такі принципи навчання ІМ: особистісно-орієнтованої спрямованості, свідомості, творчого та

діяльнісного характеру навчання, автономності [9, с. 73]. Ми погоджуємося з думкою дослідниці А.О. Анісімової, що внаслідок розвитку вищої освіти з'являються нові принципи, такі як: принцип забезпечення єдності в науковій та навчальній діяльності студентів; принцип професійної мобільності; принцип проблемності; принцип емоційності та мажорності всього процесу навчання; принцип урахування вікових, соціально-етичних та індивідуальних особливостей студентів [1, с. 49]. В свою чергу, вважаємо за потрібне визначити найбільш актуальні в межах нашого дослідження дидактичні принципи, які сприятимуть досягненню мети формування мовних компетентностей у рецептивних видах МД. Ґрунтуючись на наукових дослідженнях, практичному досвіді своїх колег і своєму власному, до цих принципів ми віднесли: принцип науковості, принцип системності та послідовності, принцип врахування міжпредметних зв'язків, принцип взаємопов'язаного формування мовних компетентностей і методичної компетенції, принцип наочності, принцип доступності і посиленості, принцип створення позитивного і вмотивованого ставлення до навчання. Розглянемо кожен із принципів окремо в аспекті навчання ІМ2.

Принцип науковості. Викладання навчальної дисципліни має відображати сучасний стан цієї науки. Специфіка цього принципу у навчанні ІМ2 полягає в урахуванні наукових даних методики про закономірності навчання ІМ2, соціальної психології – про особливості спілкування за допомогою мови, психолінгвістики – про механізми породження і сприйняття мовлення. Слід постійно слідкувати за новітніми технологіями навчання, сучасними тенденціями у методиці навчання ІМ та суміжних науках, вивчати і узагальнювати передовий досвід колег, самостійно визначати, які із запропонованих методів і прийомів навчання є найпридатнішими для цієї аудиторії і за цих умов навчання, вміти добирати навчально-методичний комплекс, а також додатковий навчальний матеріал [7, с. 66]. Зауважимо, що у процесі оволодіння ІМ2 студенти набувають знань про систему нової мови і відбувається формування полікультурної особистості, тобто когнітивна база збагачується новими елементами, з'являються нові можливості для порівняння методів, прийомів та стратегій у двох ІМ.

Принцип системності та послідовності. Навчання відбувається за системою, яка забезпечує збереження наступності змістової і процесуальної сторін навчання, закріплення знань, умінь, навичок, особистісних якостей індивіда, їх послідовний розвиток і удосконалення [7, с. 69]. У процесі оволодіння ІМ2 цей принцип набуває нового трактування. Він передбачає вивчення всіх граматичних явищ у чіткій послідовності та системності з систематичним використанням зіставлення, що дозволяє створювати у студентів абстрактне уявлення про зміст граматичного явища і формувати вміння самостійного наукового пошуку [1, 55]. Навчання лексичного матеріалу теж відбувається у чіткій послідовності. Відправним моментом, як зауважує А.М. Щукін, є отримання знань (формування мовної бази і мовної компетентності), а кінцевим результатом – розвиток на основі знань і мовленнєвих навичок і вмінь комунікативної компетентності [16, с. 162]. Процес навчання ІМ2 відбувається на основі набутого лінгвістичного і навчального досвіду з

ІМ1. Одна мовна система накладається на іншу і завдяки явищам як позитивного переносу (трансферу), так і інтерференції, відбувається засвоєння нової мови. Наступність поетапного навчання також відіграє свою значущу роль: отримані знання, сформовані навички та вміння з ІМ1 в часовому значенні були раніше, а наступним етапом стало опанування ІМ2. Тобто, ми можемо стверджувати, що при взаємодії двох нерідних мов відбувається їх позитивний взаємовплив, що в результаті формує багатомовну особистість.

Принцип врахування міжпредметних зв'язків. Суть цього принципу полягає в узгодженому вивченні теорій законів, понять, спільних на споріднених предметів, загальнонаукових методів пізнання і методологічних принципів, формування спільних видів діяльності і систем відношень [10, с. 34]. У нашому випадку взаємодії РМ – ІМ1 – ІМ2 цей **принцип реалізується найкращим чином**. Він виконує організовуючу роль, тобто впливає на побудову програм, або ж має впливати, детермінує структуру навчального матеріалу, відбір методів і форм навчання. Крім цього, що неодноразово наголошувалося, під час оволодіння ІМ2 необхідно застосовувати, розвивати, закріплювати знання і вміння, отримані при вивченні РМ і ІМ1, а у змісті навчального матеріалу важливо виділити питання, вивчення яких вимагає опори на раніше засвоєнні знання, отримані навички і вміння з РМ і ІМ1. Услід за А.М. Щукінім, ми можемо стверджувати, що цей принцип реалізується на фоні взаємодії практичних курсів двох ІМ, а також теоретичних дисциплін з ІМ1. Зміст названих дисциплін в основному співпадає, або ж має спільну базу і включає наступний матеріал: звукова сторона слова (фонетика); правила вимови (орфоепія); способи передачі звукового складу літерами (графіка і орфографія); значення і вживання слів (лексика); стійкі словосполучення (фразеологія); структура слова і правила словотворення; форми і граматичні категорії слів (морфологія); правила сполучуваності слів, побудова із них речень і більших мовленнєвих утворень (синтаксис); вживання слів в різних умовах мовного спілкування, видах і жанрах (стилістика). Саме така взаємодія сприяє практичному оволодінню мовою, тобто об'єм знань і вмінь, які формуються на практичних заняттях, отримують поглиблене осмислення і систематизацію на заняттях з теорії мови, а в нашому випадку студенти немовби проходять ще один етап осмислення через елементи системи нової (ІМ2) мови, а це сприяє процесам аналізу, наукового пошуку[16, с. 156].

Принцип взаємопов'язаного формування мовних компетентностей і методичної компетенції. Професійна спрямованість навчання передбачає урахування майбутньої кваліфікації (у нашому випадку вчителя) і професійних інтересів на заняттях з ІМ2. Професійна компетентність учителя ІМ1 – це інтегральна характеристика, яка визначає здатність розв'язувати професійні проблеми і типові професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійної педагогічної діяльності, з використанням знань, професійного і життєвого досвіду, цінностей і схильностей [9, с. 265]. Цей принцип може реалізуватися при формуванні рецептивних мовних компетентностей з ІМ2 у тренувальних вправах на імітацію, наприклад у ситуації відпрацювання певних звуків, коли

один із студентів виконує роль викладача, а група повторює за ним; у вправах на переклад з РМ на ІМ2, з ІМ1 на ІМ2 і навпаки; в оцінюванні різних видів роботи одногрупників; читання й перевірка робіт одногрупників тощо.

Принцип наочності. Цей принцип є одним із провідних у навчанні ІМ, оскільки використання засобів наочності дозволяє компенсувати відсутність мовного середовища [1,2,3,12,16]. Він ґрунтується на діалектиці переходу від чуттєвого сприйняття до абстрактного мислення в процесі пізнання. Відповідно до цього навчання будується на конкретних образах, які сприймаються тими, хто навчається [16, с. 152]. Існує два напрямки використання наочності – в якості засобу навчання і засобу пізнання. В першому випадку спеціально відібрані аудіо-візуальні зразки (звукозаписи, таблиці, схеми, навчальні картинки, відеофільми, комп'ютерні програми) допомагають в оволодінні звуко-вимовним нормами мови, лексико-граматичними одиницями, а також навчитися розуміти мовлення на слух і виражати свої думки в межах відібраного кола тем і ситуацій спілкування. В другому випадку засоби наочності виступають в якості джерела інформації, яке знайомить студентів з країною, мова якої вивчається [16, с. 152]. Наочність потрібна також як опора під час програмування мовлення або його сприймання, оскільки увага розподіляється між змістом мовлення і його мовною формою, яка вимагає значних зусиль. За цих умов наочність сприяє розвантаженню оперативної пам'яті, в якій також повинні утримуватися операції з мовними знаками [7, с. 68]. А це особливо важливо на початковому етапі вивчення ІМ2, оскільки, як показує власний досвід, використання засобів наочності дозволяє компенсувати відсутність мовного середовища та мовних знань. Крім того використання наочності у навчальному процесі з ІМ підвищує вмотивованість навчання, забезпечує оптимальне засвоєння навчального матеріалу та його запам'ятовування, сприяє розвитку творчої уяви та мислення, стимулює мовленнєві дії. На заняттях з ІМ2 використовуються різні види наочності з метою демонстрації розбіжностей і збігів виучуваних ІМ, таким чином легше систематизується, узагальнюється і фіксується навчальний матеріал.

Принцип доступності і посиленості. Цей принцип передбачає, що матеріал пред'являється у відповідності з віковими і інтелектуальними можливостями студентів, а його засвоєння не викликає у них труднощів. Доступність забезпечується і матеріалом і методикою роботи з ним. У відношенні навчання ІМ2 дуже важливо не перетнути межу і не захопитися, хоча не забувати про інтенсивність навчання ІМ2. Крім того у процесі формування рецептивних мовних компетентностей посиленість передбачає дотримання певних вимог до об'єму пред'явлених текстів, темпу виконання текстів для аудіювання, темпу читання, зняття суб'єктивних та об'єктивних труднощів [16, с. 156]....

Принцип створення позитивного і вмотивованого ставлення до навчання. Цей принцип ґрунтується на розумінні мотиву як стимулу діяльності, пов'язаного із задоволенням потреб людини. Розуміння мотивів, якими керуються студенти, дуже важливе в процесі оволодіння ІМ, а

особливо ІМ2, тому що як доводить Б.А. Лапідус, власний досвід викладання, курс ІМ2 знаходиться в менш сприятливих умовах у порівнянні з ІМ1, не тільки з точки зору кількості аудиторних годин, але й з погляду мотивів навчання. Частина студентів не виявляє зацікавленості у вивченні ІМ2, вважаючи, що у їх професійній діяльності вистачить володіння ІМ1. І навіть в значенні обов'язку, авторитету, оцінки колективу діяльності цього студента, ІМ2 знаходиться не в однакових умовах з ІМ1 [6, с. 38]. Саме тому важливо організувати емоційно-позитивне ставлення студентів до самого процесу занять, яке залежить від індивідуально-особистісних уявлень студентів, від поведінки викладача на занятті, прийомів навчання, а також внутрішньої мотивації [16, с. 161]. Вмотивовані студенти, не залежно від виду мотивації, докладають більше зусиль в досягненні своєї мети. Вибір тем, підбір завдань відповідно до рівня знань студентів, різні організаційні види робіт, відповідна атмосфера на занятті створюють позитивне та вмотивоване ставлення до вивчення ІМ2. Персона викладача, його особистість, ставлення до предмета та до студентів може як укріпити так і знищити первинну мотивацію. Власна діяльність студентів, позитивні досягнення у вивченні ІМ2, видимий результат надихає та стимулює їх.

Описані дидактичні принципи утворюють основу для виокремлення методичних принципів, які відображають специфіку навчання ІМ2. Аналіз наукових досліджень та літератури свідчить, що існує велике різноманіття принципів та їх назв, але в основу кожної системи методичних принципів покладено розуміння мови як інструмента спілкування та інструмента пізнання, а також урахування особливостей вивчення ІМ2 [1, с. 60]. І, як стверджує М.В. Баришніков, методичні принципи навчання ІМ2 зовсім інші, ніж з ІМ1. Це пояснюється аксіологічними особливостями дисципліни «ІМ2» та специфікою цілей навчання ІМ2 [2, с. 24]. Отже, спираючись на наукові дослідження [1,3,13,15,17], вважаємо за доцільне виокремити такі принципи: комунікативної; міжкультурної; соціокультурної; когнітивно-інтелектуальної спрямованості навчання; взаємопов'язаного навчання видів МД; використання контрастивного підходу; урахування лінгвістичного та навчального досвіду; інтенсифікації навчання; текстової спрямованості навчання.

Почнемо розгляд із методичного принципу комунікативної спрямованості навчання, оскільки більшість науковців вважає його провідним у методиці [3, 4, 12, 13, 14, 16]. Цей принцип характеризує сучасне навчання ІМ і діє незалежно від мови, яка вивчається [4, с. 150]. Л.А. Сажко додає, що в процесі оволодіння ІМ2 (або наступними ІМ) контекст іншомовної діяльності учнів розширюється [13, с. 259]. Суть цього принципу полягає у формуванні рис полікультурної мовної особистості, які надають студенту можливість приймати участь у міжкультурному спілкуванні на рівних та автономних правах [4, с. 150]. Цей принцип, як наголошує більшість дослідників [4,12,14,16], є визначальним при виборі: змісту навчання (відбір і організація мовного матеріалу, тем і ситуацій спілкування, які забезпечують формування комунікативної компетентності); організації навчання (використанні різних прийомів і засобів, які моделюють ситуації реального

спілкування, а також поведінка учасників процесу навчання); органічне поєднання мови і культури в процесі навчання. Узагальнюючи все сказане, принцип комунікативної направленості повинен пронизувати увесь навчальний процес з ІМ на будь-якому його етапі [12, с. 43]. Хоча і розглянутий принцип вважається повідним у методиці, він буде реалізуватися більш ефективно, якщо працюватиме у поєднанні з принципом когнітивно-інтелектуальної спрямованості, який належить також до провідних у навчанні ІМ [1,2,3,7,12,15,16]. Він забезпечує цілеспрямоване сприйняття та осмислення явищ, що вивчаються, оволодіння ними в процесі виконання мовленнєвих дій, цілеспрямований відбір навчального мовного та мовленнєвого матеріалу відповідно до ситуацій спілкування [1, с. 51]. Це, як наголошує І.Л. Бім, зумовлене тим, що студенти мають досвід вивчення ІМ1, і тому оволодіння ІМ2 відбувається більш свідомо, вони вміють порівнювати і аналізувати окремі мовні явища ІМ1 і ІМ2, організацію процесу навчання, у них розвинена рефлексія [3, с. 18]. За принципом когнітивної спрямованості у навчанні ІМ2 особливий акцент переноситься на врахування пізнавального процесу при оволодінні ІМ2 та особливості ментальної діяльності того, хто навчається. Оптимальною визначається така організація навчального процесу, яка з одного боку, збігається з природнім шляхом пізнання, притаманним психіці людини, а з іншого боку, сприяє її когнітивному розвитку [1, с. 62]. М.В. Барішніков стверджує, що цей принцип передбачає організацію і навчання ІМ2 відмінні від ІМ1. В процесі навчання ІМ2 дуже часто стимулюється пізнавальна сфера: чому певне явище в одній мові таке, а в іншій відрізняється? Встановлено, що знання, інформація, отримані в результаті подолання інтелектуальних труднощів, стають більш міцні, слугують надійною спрямовуючою основою для формування мовленнєвих навичок і розвитку комунікативних вмінь [2, с. 25]. У роботах західних науковців цей принцип виносить на перший план і ґрунтується на таких положеннях: а) свідоме порівняння мовних феноменів РМ – ІМ1 – ІМ2, що сприяє свідомій активації спільної мовної бази, явищ трансферу; б) свідоме сприйняття і обговорення розбіжностей з метою уникнення інтерференції; в) свідоме обговорення досвіду навчання та розширення можливостей ефективного вивчення мови, тобто обговорення продукту навчання та навчального процесу. Всі ці процеси: порівняння, обговорення, дискутування, припущення стимулюють тих, хто навчається, відкривати «світ мови», влаштовувати свій власний «мовний світ в голові». А в результаті це задоволення від нових мовних відкриттів виступає мотивуючим фактором, що дуже важливо для оволодіння ІМ2 [17, с. 42].

Отже, когнітивно-інтелектуальне навчання сприяє високій продуктивності опанування ІМ2, активізації когнітивного, мовленнєвого та мотиваційного аспектів діяльності студентів.

Реалізація принципів комунікативної та когнітивно-інтелектуальної спрямованості навчання ІМ2, як засобу міжкультурного спілкування, можливе лише в умовах, близьких до реального спілкування. Принцип міжкультурної спрямованості навчання передбачає знайомство і порівняння культур народів виучуваних мов. Все, що відбувається на занятті, має умовний і навчальний

характер. Єдине, що є справжнім в процесі навчання ІМ2, - це аутентичні тексти, підготовлені в середовищі функціонування мови, яка вивчається, і які виступають засобом ознайомлення з культурою цієї країни [2, с. 24]. Під час цього процесу бажано звертатися як до рідної культури, так і до культури ІМ1. Адже такий підхід сприяє розширенню світосприйняття студентів, збагаченню палітри картини світу, усвідомлення місця своєї культури у полікультурному світі [13, с. 260]. Крім того, він забезпечує реалізацію завдання отримання лінгвістичного досвіду в ІМ2. І.Ю. Голуб у своєму дослідженні доводить, що явище, розглянуте не в одній, а у двох-трьох іноземних культурах, легше сприймається студентами, вони швидше роблять висновки і узагальнення щодо категорій та механізмів міжкультурного спілкування [5]. Принцип соціокультурної спрямованості навчання тісно пов'язаний з попереднім. Суть цього принципу полягає у тому, що у процесі навчання ІМ2 необхідно використовувати автентичні матеріали різного характеру, завдяки чому відбувається ознайомлення із національними, культурними традиціями носіїв виучуваної мови, збагачуються знаннями мовленнєвої та не мовленнєвої поведінки представників іншої культури, студенти мають можливість порівняти ознаки різних культур і своєї рідної [13, с. 260]. Специфіка щодо ІМ2 полягає у більш ранньому використанні автентичних текстів для аудіювання і читання, та можливості спиратися на основі володіння ІМ1 на більш широкий соціокультурний контекст [3, с. 19] Отже, дотримуючись соціокультурного принципу навчання ІМ2, студенти мають можливість стати повноправними учасниками діалогу культур.

Реалізація вищеназваних принципів можлива лише за умови взаємопов'язаного навчання видів МД. Хоча кожен із видів МД і має свої механізми, основу формування яких становлять різні психофізіологічні процеси, у процесі формування ІКК розвиваються вміння в аудіюванні, читанні, говорінні та письмі не відокремлено, а інтегровано і незалежно від мови, яка вивчається, що і має бути враховане при організації занять з ІМ2. Навчаючи продуктивних видів МД, відбуваються операції переходу від думки, що виникає в інтегральному предметно-схемному коді (кодi смислу), до розгорнутого висловлювання у звуковій чи графічній формі. При навчанні рецептивних видів МД, відбуваються протилежні дії, що сприяють переходу від заданого мовлення у звуковій чи графічній формі до його осмислення, тобто коду смислу. Важливо зазначити, що має місце інтеграція і під час роботи над мовним матеріалом, коли навчання вимові, слову, граматиці проходить на одиниці мовлення: слові, словосполученні, реченні, на понадфразовій єдності [12, с. 44]. Ми погоджуємося з І.Л. Бім, що специфічним для навчання ІМ2 є те, що читання з самого початку може займати більшу питому вагу у порівнянні з навчанням ІМ1, тому що студенти вже володіють латинським шрифтом, швидше оволодівають правилами читання, користуються знайомими прийомами роботи з іншомовним текстом [3, с. 20]. Таким чином, під час навчання ІМ2 необхідно враховувати специфіку кожного виду МД і використовувати їх позитивний взаємний вплив. Специфічним принципом і вартим особливої уваги вважаємо принцип

використання контрастивного підходу у навчанні ІМ2. Суть цього принципу полягає у виявленні розбіжностей та пошуку між мовами, які вивчаються. Принцип використання контрастивного підходу можна співвіднести з принципом урахування штучного субординативного трилінгвізму, який був визначений М.В. Баришніковим. Штучний субординативний трилінгвізм, вважає науковець, об'єктивно займає центральне місце в системі навчання ІМ2. Методично обґрунтовано, що опора на нього забезпечує ефективність, раціональність і гнучкість процесу навчання. При вивченні явищ, які є в ІМ1, передбачається посилаючись на них. З цією метою використовуються співставлення та порівняння, в іншому випадку, коли нема схожості, наголошується на уникненні згаданих прийомів [2, с. 29 – 30]. Крім того Л.А. Сажко справедливо зауважує, мовна ситуація в Україні є іншою, і практично всі жителі нашої країни є білінгвами, бо володіють українською та російською мовами. Різниця полягає лише у рівні володіння цими мовами [13, с. 262]. Співставлення, як встановила І.Л. Бім, відбувається на трьох рівнях: а) на мовному; б) соціокультурному; в) на рівні навчальних вмінь; [3, с. 20 – 21]. Організація процесу формування мовних компетентностей у рецептивних видах МД на основі цього принципу передбачає урахування співставлення мовних систем з метою визначення спільного, що сприятиме трансферу, та визначення відмінностей для уникнення інтерференції. Відбувається також співставлення і соціокультурної інформації. При оволодінні ІМ2 має місце порівняння етикету, норм поведінки представників різних народів у певних ситуаціях спілкування, співставлення країнознавчої інформації. У зв'язку з цим виникає необхідність урахування лінгвістичного та навчального досвіду студентів, отриманого в процесі вивчення РМ і ІМ1. Міжмовна інтеракція проявляється в першу чергу в транспозиції із лінгвістичного і навчального досвіду в комунікативну компетентність ІМ2 [2, с. 30]. У процесі ж опанування ІМ2 цей досвід, збагачений системами двох мов (РМ та ІМ1), значно прискорює вивчення наступної ІМ, незважаючи на наявність інтерферуючого чинника. При раціональній організації навчального процесу навіть за меншої кількості годин можливо досягти значних успіхів у навчанні ІМ2 [13, с. 262]. З цим принципом нерозривно пов'язана інтенсифікація процесу навчання ІМ2, який ми виділяємо, як окремий принцип, услід за І.Л. Бім [3, с. 21]. Суть цього принципу полягає у більш швидкому оволодінні ІМ2, особливо в області читання, значно знижується фаза орієнтування при оволодінні ІМ2, що, в свою чергу, призводить до економії навчального часу та зусиль [3, с. 21]. І як стверджують західні науковці, під час навчання ІМ2 варто досить концентровано підходити до справи, тобто необхідно розвивати більш ефективні методи навчання та вивчення. Наприклад, під час семантизації ЛО доцільно використовувати дво-, а то й трьохмовні словники; при оволодінні граматикою – проводити паралелі схожих явищ; свідоме виявлення відмінностей з метою уникнення інтерференції. А що стосується методів свідомого вивчення мови, то це: а) обговорення та використання навчальних технологій та стратегій; б) ведення та застосування словників, робота із довідковою літературою, Інтернетом [17, с. 44]. Л.І. Сажко визначила низку факторів, урахування

яких допомагає реалізувати цей принцип [13, с. 262]: спорідненість мов; володіння учнями великою кількістю інтернаціоналізмів, лексичних одиниць, запозичених із інших мов (переважно з англійської); наявність високого рівня мотивації в оволодінні учнями ІМ2 як засобом спілкування; рівень сформованості рефлексії в учнів; наявність автентичних навчальних засобів, а також підручників, у яких враховані закономірності оволодіння другою ІМ; тривалість курсу навчання, кількість навчальних годин.

В контексті нашого дослідження необхідно ще також виокремити принцип текстової спрямованості навчання ІМ2. Про необхідність дотримання цього принципу свідчать дослідження Г.Нойнера [17, с. 43]. Адже пред'явлення нової ІМ відбувається через тексти для читання або аудіювання, картинки, відео і т.д. І тому текстова робота, і передусім робота з текстами для читання, з самого початку займає привілейоване місце саме у навчанні ІМ2. Про переважання і важливість читання неодноразово наголошували у своїх роботах В.М. Барішніков, Л.І. Бім, Б.А. Лапідус, Г. Нойнер [2, 3, 6, 17]. Отже, має бути розроблена спеціальна текстова дидактика, яка зможе виконувати різні завдання: а) розробка мовних систем (наприклад, при роботі над лексикою чи граматикую; під час різних стратегій читання при порівняльному аналізі текстів РМ, МП1 і МП2, які були складені для ілюстрації певних феноменів мови); б) розвиток стратегій глобального читання з використанням автентичних текстів, в яких велика кількість англо-німецької лексики, інтернаціоналізмів, англіцизмів; в) розвиток стратегій селективного (вибіркового) читання з використанням автентичних текстів, які вимагають такого стилю читання, і містять інтернаціоналізми та англіцизми [17, с. 44]. Реалізація цього принципу необхідна уже з перших занять з ІМ2.

Підводячи підсумки, ми можемо стверджувати, що реалізація зазначених дидактичних та методичних принципів з урахуванням специфіки навчання ІМ2 сприятиме інтенсифікації, продуктивності, ефективності і раціоналізації формування рецептивних мовних компетентностей у майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анісімова А.О. Формування граматичних навичок говоріння німецькою мовою після англійської у майбутніх перекладачів: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Анісімова Аліна Олександрівна. – К., 2010. – 444 с.
2. Барышников Н. В. Методика обучения второму иностранному языку в школе / Николай Васильевич Барышников. – М. : Просвещение, 2003. – 159 с. – (библиотека учителя).
3. Бим И. Л. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского): Учебное пособие / Инесса Львовна Бим. – Обнинск : Титул, 2001. – 48 с.
4. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин.яз. высш. пед. учеб. заведений/Н.Д.Гальскова, Н.И.Гез. – 3-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 336 с.

5. Голуб І.Ю. Формування у майбутніх перекладачів соціокультурної компетенції у процесі вивчення німецької мови після англійської: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02/І.Ю. Голуб. – К., 2010. – 373 с.
6. Лapidус Б. А. Обучение второму иностранному языку как специальности: учеб. пособие / Борис Аронович Лapidус. – М. : Высш. шк., 1980. – 173 с.
7. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник. – [вид. 2-е, випр. і перероб.]. / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
8. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів/ Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін./за загальн. ред. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.
9. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції : Курс лекцій : [навч.-метод. посіб. для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня «магістр»] / [О.Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г.Е. Борецька та ін.] ; за ред. С.Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2011. – 344 с.
10. Попков В. А., Коржуев А.В. Дидактика высшей школы: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2001.-136 с.
11. Реутов Н.И. О принципах обучения немецкому языку как второму иностранному в вузах Украины/Николай Иванович Реутов//Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Випуск 63. Серія: педагогічні науки: Збірник. – Чернігів:ЧДПУ, 2009. - №63. – С.170-172
12. Рогова Г. В. Обучение иностранным языкам в средней школе / Рогова Г. В., Рабинович Ф. М., Сахарова Т. Е. – М. : Просвещение, 1991. – 287 с.
13. Сажко Л.А. Принципи навчання другої іноземної мови у загальноосвітніх навчальних закладах/ Л.А. Сажко// Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 92. Серія: педагогічні науки: Збірник. – Чернігів:ЧНПУ, 2011. - №92. – С.259 – 263
14. Шатилов С. Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.» / Сергей Филиппович Шатилов. – [2-е изд., дораб.]. – М. : Просвещение, 1986. – 223 с.
15. Щепилова А.В. Теория и методика обучения французскому языку как второму иностранному : учеб. пособие для студентов ву-зов, обучающихся по специальности 033200 «Иностр. яз.» / А. В. Щепилова. — М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2005. — 245 с.
16. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: Учебное пособие для преподавателей и студентов / Анатолий Николаевич Щукин. – М. : Филоматис, 2004. – 416 с.
17. Deutsch als zweite Fremdsprache: Fernstudieneinheit 26/[G. Neuner, B. Hufeisen, A Kursisa u.a.]. – Kassel – München: Langenscheidt, 2009. – 174 S.